

Şamaxı soyqırımının 100 il “tam məxfi qrif”i altında gizlədilmiş həqiqətləri

□ **Qanlı faciələr tariximizin tanınmış araşdırıcısı, Beynəlxalq Terrora və Korrupsiyaya Qarşı Mübarizə Strateji Araşdırmalar Mərkəzinin direktoru, siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru, professor Rövsən Vəlizadənin (Novruzoglundun) soyqırımı tarixinin öyrənilməsinə töhfə olan və yaxın-uzaq xaricdə geniş əks-səda doğurmuş “Şamaxı: 100 il “tam məxfi qrif”i altında” kitabı erməni vandallarının 1918-ci ilin martında Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində törətdikləri kütləvi qırğınların 100 illiyi münasibətilə yenidən nəşr olunub.**

Müəllif yeni nəşr barədə məlumat verərək bildirdi ki, kitab 1918-ci ildə erməni terrorçu birləşmələrinin Şamaxıda törətdikləri cinayətlər haqqında ensiklopedik məlumat xarakteri daşıyır. Suriya, İraq, İran və Livanda ermənilərə məxsus kitabxanalardan, kilsə arxivlərindən, şəxsi qovluqlardan əldə edilmiş fakt və sənədlər əsasında qələmə alınıb.

Xatırladaq ki, həmyerlimizin Yaxın Şərq ölkələrindən olan alimlər – Hüseyn Siyami (filosof, İran), Məsud Süleyman əl Həmid (tarixçi, İraq), Faiz Fərha Rəşid (tarixçi, Suriya), Səid Bərri (etnoqraf-dilçi, Livan) ilə birgə hazırladığı bu nəşr həmin tədqiqatçıların yaşadığı ölkələrin Azərbaycanda fəaliyyət göstərən diplomatik nümayəndəliklərinin təşəbbüsü ilə yenidən işıq üzü görüb. Kitab 1918-ci ildə erməni terrorçu birləşmələrinin Şamaxıda törətdikləri soyqırımı ilə bağlı yazılmış kitabların sırasında xüsusi yer tutur və axtarıslara xarici ölkə alimlərinin də cəlb olunması ilə diqqət çəkir. Burası da maraqlıdır ki, həmin alimlərin soykökləri Şamaxıdandır.

AMEA-nın İnsan Hüquqları İnstitutunun direktoru, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru, Milli Məclisin deputatı Aytən Mustafayeva “Məxfilikdən çıxan tarix” adlı ön sözdə birgə tədqiqatın önəmini belə dəyərləndirir: “Şamaxı: 100 il “tam məxfi qrif”i altın-

da” kitabı müəlliflər kollektivinin gərgin zəhmətinin, yorulmaz axtarışlarının, dərindən elmi tədqiqatlarının nəticəsi kimi araya-ərsəyə gəlmiş ciddi tədqiqat əsəridir. Onu janrının müxtəlifliyinə görə sintez tədqiqat da adlandırmaq mümkündür. Çünki bu kitabda tarixiliklə müasirlik, faktoloji bünövrə ilə publisistik təhkiyə uğurlu şəkildə çulğalaşa bilib. Kitab real tarixi hadisələrin, faktların, xronikaların, fotosənədlərin, arxiv materiallarının dəyərləndirilməsi texnikası baxımından da maraqlıdır”.

Kitabı vərəqləyən oxucu məxfi sənədlərin, tarixi faktların, faciəvi insan talelərinin, qatı açılmamış həqiqətlərin toplaşdığı bir məkandan keçir. Faktlar mütəşəkkil erməni separatizminin tarixinin bir qədər də əvvələ aid olduğunu göstərir. Həmin dövrə aid arxiv materialları, qəzet səhifələri, o dəhşəti yaşamış insanların xatirələri qorxulu nağıllar təsiri bağışlasa da, erməni qaniçənliyinə işıq salan dəhşətli həqiqətlərdir. “Şamaxı: 100 il “tam məxfi qrif”i altında” kitabı bir əsrlik müddətdə arxivlərdə gizlədilmiş gerçəkləri aşkara çıxarır, çağdaş oxucuya geniş bilgi verir.

Nəşrdə 1918-ci ildə ermənilərin Şamaxıda törətdikləri vəhşilik bölgə üzrə kəndbəkənd təqdim olunub. Müəllif Şeyx Şamaxı adlı soydaşımızın başçılıq etdiyi, ermənilərin kütləvi qırğın törətdikləri Gəncə, Qazax,

Göyçay və digər bölgələrdən gələn gəncələrdən ibarət partizan dəstəsi barədə maraqlı faktları da ilk dəfə tədqiqata cəlb edib.

Kitabda əksini tapmış tarixi materiallar, əcnəbi şahidlərin söylədikləri erməni başbilənlərinin Şamaxıda törətdikləri vəhşiliklərin canlı və təkzibolunmaz mənzərəsini də yaradır. Təbriz kürdü Sərdar Baray adlı səyyahın qeydlərində bildirilir: “Şamaxıda hər şey darmadağın edilmiş, altı üstünə çevrilmişdi. Küçələrdə, ensiz dalanlarda, həyət-bacalarda meyitlərin sayı bilinmirdi. Əsl müharibə idi... Gecədən xeyli keçəndən sonra süfrə açılmış otağa bir-birindən fərqli, üç gözəl balaca qız gətirilər. Yepiskop Meron manqalın içində qızarmış maşaya əl atdı. Divara qısılmış qızların əllərinə, ayaqlarına, alın və yanaqlarına dağ basdı. Axırda o, əlindəki isti maşanı qızların çılpaq sinələrində gəzdirib xaç işarəsi çəkdi”.

Kitabda ötən əsrin əvvəllərində erməni terrorundan yaxa qurtarıb, İraq, Suriya, İran və Misirdə, eləcə də Şərqi Avropanın bəzi ölkələrində məskunlaşmış şamaxılıların yaşadıkları məhəllələrə, dükanlara və digər yerlərə verdikləri doğma adları yaşadan toponimlərdən də bəhs edilir.

R. TAHİR, “Xalq qəzeti”